

О. В. ШИНКАРУК

Олександра Василівна Шинкарук, кандидат юридичних наук, помічник судді Апеляційного суду Київської області

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ОХОРОНИ ДІЛОВОЇ РЕПУТАЦІЇ
ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ**

Ділова репутація юридичної особи була і залишається предметом активних наукових досліджень у частині визначення обсягу даного поняття, суттєвих ознак, правових механізмів захисту тощо. Практика ділових взаємин суб'єктів приватного права підтверджує прикладну актуальність відповідних питань.

Розбіжності в регулюванні відносин, пов'язаних із діловою репутацією юридичної особи, обумовлюють необхідність існування певних узгоджених колізійних положень, що покликані захистити порушені права особи у цивільному праві і процесі. З урахуванням цього актуальним є дослідження цивільно-правової охорони ділової репутації юридичної особи.

Найбільший внесок у розробку зазначеної проблематики здійснили дослідники науки цивільного права. Їх дослідження можна умовно поділити на такі групи: які спрямовані на розкриття цивільно-правового статусу юридичних осіб і ті, які безпосередньо стосуються охорони ділової репутації.

До першої групи досліджень відносимо фундаментальну роботу І. М. Кучеренко стосовно організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права¹, а також Л. В. Винара щодо правового статусу юридичних осіб, заснованих державою², В. М. Кравчука про соціально-правову природу юридичної особи³. Суттєве теоретико-прикладне значення для цілей цього дослідження мають роботи цивілістів щодо проблем правосуб'єктності осіб у колізійному праві України⁴, правочиноздатності юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України⁵, цивільно-правової відповідальності юридичних осіб⁶, правового регулювання участі іноземних юридичних осіб у цивільних правовідносинах⁷ тощо. І. І. Килимник значну увагу приділила розгляду аспектів правового регулювання франчайзингових відносин⁸, у процесі яких можливе правомірне використання ділової репутації юридичної особи, що також є важливим для цілей цього дослідження.

У цих роботах висвітлюються важливі аспекти діяльності юридичних осіб, у процесі якої можливе настання негативних наслідків для ділової репутації юридичних осіб. А тому знання результатів досліджень провідних науковців у цій сфері сприятиме ґрунтовному розумінню системи охорони ділової репутації саме юридичної особи.

Серед досліджень, які безпосередньо стосуються охорони ділової репутації (як юридичної, так і фізичної особи), варто виділити наступні. І. В. Саприкіна розкриває суть поняття захисту немайнових прав у доктрині цивільного права, досліджує підстави виникнення та суб'єктний склад правовідносин щодо захисту честі, гідності, ділової репутації та способи захисту названих прав за законодавством України на прикладі судової практики⁹. О. С. Жидкова предметом власного дисертаційного дослідження визначила цивільно-правовий механізм захисту права на недоторканність ділової репутації¹⁰, Р. О. Стефанчук – актуальні проблеми теоретичного та правозастосовчого характеру, пов'язані з розробкою та відображенням у системі цивільного законодавства і права України захисту честі, гідності та репутації¹¹, а Д. Д. Лупеник – судочинство у справах щодо захисту честі, гідності й ділової репутації, зокрема в аспекті спростування недостовірної інформації¹².

Наукові дослідження ділової репутації як правового явища перш за все передбачають визначення її генезису в тих чи інших умовах історичної епохи, а також основних етапів подальшого розвитку та зміни її правового статусу в процесі цього розвитку. Єдність історичного і логічного методів дає можливість не тільки констатувати ці обставини, але й розкрити об'єктивні закономірності їх розвитку, виявити його тенденції та передбачити перспективи змін і перетворень.

Але питання щодо емпіричної підстави ідеї про ділову репутацію, зокрема щодо її історичних коренів, має важливе не тільки теоретичне, але й практичне значення, оскільки дозволяє виявити загальну тенденцію її розвитку, механізми переходу від однієї системи цінностей до іншої, конкретні форми їх взаємодії.

Вперше законодавче визначення поняття «ділова репутація» закріпив Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 року: «ділова репутація – сукупність підтвердженої інформації про особу, що дає можливість зробити висновок про професійні та управлінські здібності такої особи, її порядність та відповідність її діяльності вимогам закону»¹³. Однак аналіз статей Закону України «Про банки і банківську діяльність», у яких використано термін «ділова репутація», свідчить про те, що переважно йдеться про ділову репутацію засновників, учасників, голови або членів правління, інших посадових осіб банківської установи. Хоча не виключені випадки застосування терміна «ділова репутація» і до юридичних осіб (у даному випадку – банків).

Важливо врахувати, що у Законі України «Про банки і банківську діяльність» виокремлюються окремі суттєві ознаки ділової репутації, які будуть враховані нами при формулюванні відповідного визначення. Це – професійні і управлінські якості особи, її законслухняність, а також достовірність інформації про відповідні якості особи. Однак «професійні і управлінські якості» важко застосувати до визначення ділової репутації юридичної особи, тому при формулюванні визначення поняття «ділова репутація юридичної особи» буде використувати лише «інформаційну» ознаку репутації.

Загалом, дослідження вітчизняних цивілістів юридичної категорії «ділова репутація» є актуальними, тому що ця категорія є відносно новим явищем у сучасних реаліях життя суспільства. Змісту права на ділову репутацію властивий постійний розвиток, який безпосередньо відбиває рух і зміну його соціального життя. За характером багатьох наукових робіт можна простежити мінливість правового становища ділової репутації залежно від того чи іншого історичного забарвлення¹⁴.

У науковій літературі існує чимало визначень юридичної категорії «ділова репутація», які є різні за своїм змістом. Зокрема, в Юридичній Енциклопедії за редакцією Ю. С. Шемшученка зафіксовано, що «ділова репутація – оцінка діяльності юридичної або фізичної особи – суб'єктів підприємницької діяльності, що ґрунтується на висновках щодо ділових якостей і морального обличчя цих суб'єктів, дотримання ними вимог законодавства (законслухняність) і належного виконання договірних та інших зобов'язань перед діловими партнерами та споживачами»¹⁵.

На нашу думку, найбільш оптимальним є наукове визначення ділової репутації, запропоноване М. М. Малєїною. Не випадково саме його покладено в основу багатьох досліджень, присвячених цій тематичі як у Російській Федерації, так і в Україні. На її думку, ділова репутація – це сукупність якостей і оцінок, з якими їх носій асоціюється в очах своїх контрагентів, клієнтів, споживачів, колег по роботі, прихильників (для шоу-бізнесу), виборців (для виборних посад) та персоніфікується серед інших професіоналів у цій галузі¹⁶. Аналогічне визначення підтримане в монографії Л. В. Красицької¹⁷.

Аналіз наведених визначень категорії «ділова репутація» свідчить про те, що об'єднувальним елементом у визначенні цього поняття є вказівка на оцінку ділових якостей особи, а основна, але принципова розбіжність полягає в колі суб'єктів – її носіїв.

У сучасному цивільному праві довкола поняття «ділова репутація» ведуться активні дискусії. Зокрема, одні науковці пропонують залишити поняття ділової репутації в тому вигляді, в якому воно є зараз, інші пропонують внести зміни до чинного цивільного законодавства, замінивши термін «ділова репутація» терміном «репутація». Так, вітчизняний цивіліст Р. О. Стефанчук з метою розмежування понять «репутація» і «ділова репутація» пропонує взагалі замінити словосполучення «ділова репутація» на «репутацію»¹⁸.

Погляди науковців щодо обсягу поняття «ділова репутація юридичної особи» різняться. З цього приводу зазначимо, що розширювати обсяг відповідного поняття шляхом виключення слова «ділова» не є доцільним, оскільки цей прикметник вказує на суттєву ознаку аналізованого явища, а саме набуття такої репутації у процесі діяльності юридичної особи. До створення юридичної особи, а так само і на момент її створення ділової репутації як такої не існує.

Стосовно власне поняття «юридична особа» відзначимо, що статус юридичної особи надається організаціям, які у встановленому законом порядку створені і зареєстровані, і внаслідок цього наділені правоздатністю і дієздатністю. Загальна (універсальна) правоздатність надає можливість юридичній особі мати будь-які цивільні права й обов'язки. Таку правоздатність мають і всі юридичні особи приватного права незалежно від їх організаційно-правової форми, тобто вони наділяються можливістю мати такі ж цивільні права й обов'язки, які має й фізична особа, крім тих, що за своєю природою можуть належати лише людині.

Діловою репутацією володіють будь-які юридичні особи, незалежно від порядку їх створення: як юридичні особи приватного права та юридичні особи публічного права, і незалежно від організаційно-правової форми: товариства, установи та інші.

Останньою новелою цивільного і господарського права України є те, що юридична особи приватного права може створюватися не тільки на підставі установчих документів, а може створюватися та діяти на підставі модельного статуту в порядку, визначеному законом. Модельний статут – це типовий установчий документ, затверджений Кабінетом Міністрів України, який використовується для створення та провадження діяльності юридичних осіб відповідних організаційно-правових форм, містить встановлені законом правила, що регулюють правовий статус, права, обов'язки та відносини, які пов'язані із створенням, управлінням та провадженням господарської діяльності відповідних юридичних осіб¹⁹.

Твердження науковців, що поняття «ділова репутація» стосується тільки суб'єктів підприємницької діяльності, не відповідає судовій практиці та науковій думці. Ділова репутація може проявлятися у випадках, коли йдеться про уміння тримати своє слово у відносинах з контрагентами, бездоганному виконанні договірних зобов'язань. При визнанні носіями ділової репутації тільки суб'єктів підприємницької діяльності поза правовим полем залишаються особи, що не здійснюють цієї діяльності. Це, насамперед, окремі категорії юридичних осіб публічного права, зокрема органи державної влади України.

Видається, що юридичні особи публічного права, які не здійснюють ні господарської, ні підприємницької діяльності, у процесі своєї діяльності набувають певної ділової репутації. Підтвердженням цьому може бути положення ЦК України про те, що «на юридичних осіб публічного права у цивільних відносинах поширюються положення цього Кодексу, якщо інше не встановлено законом»²⁰. Тому обмежувати суб'єктний склад носіїв ділової репутації лише суб'єктами господарської чи підприємницької діяльності вважаємо неправильним, що й відобразимо при формулюванні відповідного визначення.

Стосовно суб'єктного складу оцінки ділової репутації, то його складають як суб'єкти, з якими юридична особа вступає у ділові (адміністративні, договірні, виробничі тощо) зв'язки, так і суб'єкти, які формують свою уяву про юридичну особу на підставі відомостей, отриманих від третіх осіб, зокрема поширених засобами масової інформації. До першої групи суб'єктів оцінки відносимо клієнтів, контрагентів, споживачів, суб'єктів звернень до органу державної влади або суб'єктів, підконтрольних чи за якими орган державної влади здійснює наглядові повноваження. До другої групи суб'єктів відносимо увесь перелік юридичних чи фізичних осіб, з якими юридична особа не вступає в безпосередні ділові зв'язки, і які отримують відомості про юридичну особу опосередковано.

За територіальним розміщенням суб'єктів оцінки ділової репутації можна поділити на вітчизняних і зарубіжних. Адже відомості про якості, за якими оцінюється юридична особа, можуть формуватися і поширюватися як на території України, так і за її межами. Особливого значення з точки зору правової охорони ділової репутації юридичної особи набувають дослідження правових наслідків поширення неправдивої чи негативної інформації про юридичну особу чи її діяльність у мережі Інтернет. Адже у таких випадках суб'єктний склад «оцінювачів» ділової репутації юридичної особи може збільшуватися до неосяжної кількості як на території України, так і за її межами. А от можливості використання цивільно-правових засобів захисту ділової репутації у подібних випадках є обмеженими як на території України, так і на території іноземних держав.

Стосовно характеристик юридичної особи чи її діяльності, на які має звертатися увага при визначенні ділової репутації юридичної особи, то цей перелік, на нашу думку, не можна визначити остаточно і вичерпно. Це пов'язано з багатогранністю і невичерпністю суспільно-значимих видів діяльності, які можуть здійснювати юридичні особи. І якщо для юридичних осіб публічного права такий перелік видів діяльності є вичерпним, оскільки визначається закріпленими за ними повноваженнями, то для юридичних осіб приватного права свобода діяти у будь-який спосіб, не заборонений законом, спричиняє невичерпність видів діяльності.

Спробуємо акцентувати увагу на основних характеристиках юридичної особи і її діяльності, відомості про які охоплюються поняттям «ділова репутація».

Першою такою характеристикою вважаємо можливість або здатність юридичної особи виконувати взяті на себе зобов'язання або покладені законом обов'язки.

Другою характеристикою, що впливає з попередньої, вважаємо якість, повноту і своєчасність виконання юридичною особою своїх зобов'язань або функцій.

Третьою важливою характеристикою, яка оцінюється при встановленні ділової репутації, є дотримання юридичною особою і її працівниками вимог законодавства України.

Четвертою ключовою ознакою юридичної особи, яка впливає на її ділову репутацію, є ділові зв'язки такої особи.

П'ятою ознакою, яка характеризує ділову репутацію юридичної особи є склад працівників юридичної особи, їх професійні знання, навички та вміння.

Насамкінець звернемо увагу на одну з ключових ознак ділової репутації юридичної особи – динамічність оцінки юридичної особи і її діяльності. Ділова репутація має властивість постійно змінюватися як за суб'єктами, так і в просторі, а також, що найголовніше, – у часі. Зважаючи на інформаційний характер ділової репутації юридичної особи, вона може визнаватися позитивно певними суб'єктами, на певній території чи у певний заданий проміжок часу, а може бути негативною для інших суб'єктів, на іншій території, чи в інший період часу. Хоча тут варто зазначити про своєрідну презумпцію позитивної ділової репутації юридичної особи. Адже кожна юридична особа априорі вважається такою, що має позитивну ділову репутацію, принаймні сама себе завжди такою визнає. І для формування належної системи правової охорони ділової репутації юридичної особи на цей факт варто звертати особливу увагу.

Як зазначалося вище, перелік характеристик юридичної особи і її діяльності, відомості про які охоплюються поняттям «ділова репутація», не є вичерпними. Однак проаналізовані ключові характеристики дають нам можливість сформулювати визначення поняття «ділова репутація юридичної особи».

Таким чином, підсумовуючи викладене, формулюємо наступне визначення поняття «ділова репутація юридичної особи» – це відомості про юридичну особу, її діяльність (а саме про: можливість, здатність, якість, повноту і своєчасність виконання зобов'язань або обов'язків, дотримання нею та її працівниками вимог законодавства, ділові зв'язки, професійні знання, навички та вміння працівників юридичної особи тощо), які (відомості) динамічно формуються і поширюються суб'єктами, з якими юридична особа вступає у ділові стосунки, іншими суб'єктами, а також засобами масової інформації.

Правові ознаки ділової репутації як об'єкта охорони мають яскраво виражений цивільно-правовий характер. На сьогодні доцільно говорити про необхідність створення єдиного нормативно-правового акта, здатного забезпечити однакове регулювання цивільно-правових відносин, пов'язаних із застосуванням категорії «ділова репутація», з метою уникнення неоднозначних тлумачень та правозастосування.

¹ Кучеренко І. М. Організаційно-правові форми юридичних осіб приватного права: Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Кучеренко Ірина Миколаївна. – К., 2004. – 475 с.

² Винар Л. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Винар Любомир Вікторович. – Л., 2006. – 189 с.

³ Кравчук В. М. Соціально-правова природа юридичної особи: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Кравчук Володимир Миколайович. – Л., 2000. – 186 с.

⁴ Чорнолуцький Р. В. Проблеми правосуб'єктності осіб у колізійному праві України: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Чорнолуцький Руслан Васильович. – О., 2006. – 198 с.

⁵ Фролов В. Д. Правочиноздатність юридичної особи та її здійснення за цивільним законодавством України (цивільстичний аспект): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Фролов Валерій Дмитрович. – О., 2004. – 212 с.

⁶ Примак В. Д. Цивільно-правова відповідальність юридичних осіб: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Примак Володимир Дмитрович. – К., 2005. – 209 с.

⁷ Хеда С. М. Правове регулювання участі іноземних юридичних осіб у цивільних правовідносинах (порівняльно-правовий аспект): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Хеда Світлана Миколаївна. – К., 2004. – 215 с.

⁸ Килимник І. І. Особливості правового регулювання договору комерційної концесії (франчайзингу): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Килимник Інна Ігорівна. – Х., 2003. – 195 с.

⁹ Саприкіна І. В. Захист честі, гідності, ділової репутації фізичної особи за законодавством України (за матеріалами судової практики): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Саприкіна Ірина Валентинівна. – К., 2006. – 287 с.

¹⁰ Жидкова О. С. Цивільно-правовий механізм захисту права на недоторканність ділової репутації: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О. С. Жидкова. – Харківський національний ун-т внутрішніх справ. – Х., 2008. – 20 с.

¹¹ Стефанчук Р. О. Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р. О. Стефанчук. – НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2000. – 17 с.

¹² Луспенник Д. Д. Судопроизводство по делам о защите чести, достоинства и деловой репутации (опровержение недостоверной информации) / Луспенник Дмитрий Дмитриевич. – Национальная юридическая академия Украины им. Ярослава Мудрого. – Х.: Харьков юридический, 2005. – 320 с.

¹³ Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III «Про банки і банківську діяльність» // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 5. – Ст. 30.

¹⁴ Хортюк О. В. Генезис категорії «ділова репутація» юридичної особи / О. В. Хортюк // Часопис Київського університету права / Український науково-теоретичний часопис. – К., 2010. – Вип. 3. – С. 182–185.

¹⁵ Нагребельний В. П. Ділова репутація // Юридична енциклопедія: в 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К.: Укр. енцикл. – 1998. – Т. 2: Д–Й. – 1999. – С. 211.

¹⁶ Малейна Н. М. Защита чести, достоинства и деловой репутации // Законодательство и экономика. – 1993. – № 24. – С. 18.

¹⁷ Красицька Л. В. Цивільно-правове регулювання особистих немайнових прав громадян: Монографія. – Донецьк. ДІВС МВС України, 2002. – С. 152.

¹⁸ Стефанчук Р. О. Цивільно-правовий захист честі, гідності та репутації: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Р. О. Стефанчук. – НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2000. – 17 с.

¹⁹ Закон України від 21.04.2011 № 3262-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження принципу державної реєстрації юридичних осіб на підставі модельного статуту» // Офіційний вісник України. – 2011. – № 39. – Ст. 1577.

²⁰ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – ст. 82.

Резюме

Шинкарук О. В. Теоретико-правові основи охорони ділової репутації юридичної особи.

У статті досліджуються теоретико-правові основи цивільно-правової охорони ділової репутації юридичної особи. Проаналізовано здійснені в Україні наукові дослідження, які прямо або побічно стосуються ділової репутації юридичних осіб та виокремлено із напрацьованих науковцями ознак ділової репутації юридичної особи найбільш суттєві і сформульовано визначення поняття «ділова репутація», відмежувавши його від суміжних понять.

Ключові слова: охорона, захист, ділова репутація, юридична особа, охорона ділової репутації.

Резюме

Шинкарук А. В. Теоретико-правовые основы охраны деловой репутации юридического лица.

В статье исследуются теоретико-правовые основы гражданско-правовой охраны деловой репутации юридического лица. Проанализированы осуществленные в Украине научные исследования, прямо или косвенно касающиеся деловой репутации юридических лиц и выделены из наработанных учеными признаков деловой репутации юридического лица наиболее существенные и сформулировано определение понятия «деловая репутация», отделив его от смежных понятий.

Ключевые слова: охрана, защита, деловая репутация, юридическое лицо, охрана деловой репутации.

Summary

Shynkaruk O. Theoretical and legal basis of legal entity business reputation protection.

This article explores theoretical and legal foundations of civil business reputation of a legal entity. The article presents the analysis of extensive scientific research carried out in, directly or indirectly related to the business reputation of legal entities and the most meaningful scientific definitions of the legal entity business reputation have been singled out separating the term from related concepts.

Key words: protection, safeguarding, business reputation, legal entity, business reputation protection.

Отримано 15.10.2014